Pavel Blažek

Bartoloměj z Brugg o relevanci praktické filosofie

Ptáme-li se po *roli filosofie a filosofů v předmoderních společnostech*, jak zní podtitul dnešního kolokvia, je zajisté vhodné začít otázkou, jak chápali a definovali svou společensko-politickou roli samotní „předmoderní“ filosofové.

Ve svém diskusním příspěvku bych chtěl představit úvahy o společensko-politické relevanci praktické filosofie (a tím reflexi vlastní „společenské role“) jednoho málo známého středověkého filosofa z přelomu 13. a 14. století, Bartoloměje z Brugg.

V galerii středověkých filosofů patří Bartoloměj z Brugg – poněkud neprávem – spíše k *autores minores*. Působil na pařížské artistické fakultě v prvním desetiletí 14. století jako *magister artium*. Byl to typický reprezentant onoho nového typu profesionálního filosofa, který se zrodil ve 2. polovině 13. století právě zde, na pařížské *facultas artium* – v procesu její institucionální emancipace od fakulty teologické –, a který se vyznačoval tím, že chápal svoji filosofickou profesi jako svébytnou a odlišnou od profese teologa. Proslul zejména jako autor drobných logicko-filosofických pojednání – tzv. *sophismat* – a komentářů k méně známým aristotelským a pseudo-aristotelským spisům, z nichž dosud jen část vyšla tiskem. Vedle jediného dochovaného středověkého komentáře k Aristotelovu spisku *De inundatione Nili*, zabývajícího se důvody každoročních záplav Nilu, napsal například rovněž jediný středověký komentář k Aristotelově *Poetice*, či spíše k její averroovské parafrázi.

Pro nás je důležité především to, že byl jedním z nejvýznamnějších reprezentantů středověké, aristotelsky orientované „praktické“ či morální

filosofie (*philosophia practica vel moralis*), tak jak byla od svého vzniku (či spíše obnovení) ve 13. století pěstována především na středověkých artistických fakultách. Podle schématu filosofických disciplín – v jádru aristotelského –, které středověk recipoval skrze Boethia, Cassiodora a arabské autory a které ovlivnilo také kurikulum pařížské artistické fakulty, tvořila *philosophia practica* protiklad k teoretické či spekulativní filosofii a sestávala ze tří dílčích disciplín: z etiky či monastiky, obecně chápané jako morálně-filosofická nauka o správném jednání jednotlivce, ekonomiky jako morálně-filosofické nauky o domácnosti a konečně politiky jako morálně-filosofické nauky o obci. Tyto tři disciplíny byly od 30. let 13. století vyučovány a pěstovány prostřednictvím komentářů ke třem nově objeveným aristotelským spisům, které byly postupně těmto třem disciplínám přiřazeny jako jejich základní texty: k *Etice Nikomachově*, k pseudo-aristotelské *Ekonomice* a k Aristotelově *Politice*.

Bartoloměj z Brugg je autorem nejvlivnějšího a nejobsáhlejšího středověkého komentáře k pseudo-aristotelské *Ekonomice*, a tím jednoho z nejvýznamnějších středověkých spisů ke středověké prakticko-filosofické nauce o domácnosti. Komentář vznikl v roce 1309 a jeho význam spočívá jak v jeho vlivu – téměř všechny pozdější středověké komentáře k *Ekonomice* z něj vycházejí –, tak v jeho filosofickém obsahu. Bartoloměj v něm totiž nepodává pouhý výklad pseudo-aristotelského textu, ale snaží se o jeho hlubší filosofickou reflexi a o filosofickou aktualizaci v něm obsažených myšlenek a jejich aplikaci na různé sociální otázky problémy své doby. Tak se například jako první pokouší prokázat – v rozporu s dosavadní tradicí a v rozporu s *literou* své pseudo-aristotelské předlohy –, že ekonomika není pouhou praktickou dovedností, *ars*, ale že je aristotelskou „vědou“, *scientia*, v plném slova smyslu. Mezi sociálně-filosofické problémy, kterými se zabývá, patří například problém vztahu a postavení muže a ženy v manželství i ve společnosti, otázky týkající se správy domácnosti, ale také obecnější otázky vztahu domácnosti a obce. Navzdory svému vlivu i filosofické zajímavosti nebyl Bartolomějův

komentář dosud kriticky vydán a je zatím dostupný pouze ve středověkých rukopisech.

Jak jsem již naznačil, tím, co činí tento komentář zajímavým pro téma dnešního kolokvia, je, že se v něm Bartoloměj snaží reflektovat význam praktické filosofie pro společensko-politickou praxi. Konkrétně mu jde o to určit, jaký je vztah a přínos filosofické ekonomiky pro řízení domácnosti, přičemž zároveň formuluje svou představu o vztahu a přínosu politiky pro řízení obce. Bartolomějova pozice vyplývá jednak z jeho celkového pojetí praktické filosofie, kterou definuje jako tu část filosofie, jejíž cílem je korigovat lidské jednání, a jednak z výše zmíněné skutečnosti, že na rozdíl od samotného Aristotela a od některých jiných středověkých autorů chápe ekonomiku, což platí také pro politiku, nikoliv pouze jako *ars*, ale jako plnohodnotnou aristotelskou *scientia*, která zprostředkovává poznání příčin věcí (*ratio propter quid*) a která se řídí vědeckými kritérii formulovanými Aristotelem ve *Druhých Analytikách* a jinde.

Hlavním místem, kde se Bartoloměj ve svém komentáři zabývá relevancí ekonomiky pro řízení domácnosti (a s tím zároveň i politiky pro řízení obce), je kwestie: *Utrum yconomica sit scientia homini neccessaria, zda je ekonomika vědou pro člověka nezbytnou?*

Jeho odpověď je jednoznačně kladná: Pro Bartoloměje sice znalost ekonomiky není absolutně (*simpliciter*) nezbytná pro řízení domácnosti – ostatně mnohé domácnosti jsou řízeny lidmi bez znalosti této filosofické disciplíny. Je však nezbytná k tomu, aby domácnost byla řízena dokonalým způsobem (*ad regimen perfectum domus*).

Bez znalosti ekonomiky se totiž podle Bartoloměje hospodář snadno dopouští při řízení domácnosti chyb (*contingit error in regimine domus*). Avšak i v případě, že se chyb nedopouští, protože řídí domácnost na základě své zkušenosti (*experientia*), nečiní tak dokonalým způsobem, protože mu chybí *znalost rozumových příčin* jeho jednání (*non habebit*

rationem propter quid sui operis). Bartoloměj dokonce tvrdí, že se jednání takového člověka podobá jednání „neoduševnělých“, rozuměj rozumovou duší či rozumem nenadaných tvorů (*agit velut inanimatum*) – na mysli zde má nejspíše zvířata –, kteří sice nějakým způsobem jednají, nedokáží však své jednání racionálně reflektovat.

To, co platí o *scientia oeconomica* ve vztahu k řízení domácnosti, platí podle Bartoloměje analogicky také o *scientia politica* ve vztahu k řízení obce: „*Znalost politiky je nezbytná k dokonalému řízení obce. Pokud ji člověk nemá, totiž často chybuje, není-li ve vládnutí zkušený, ale i když je zkušený, nevládne dokonale – nemá totiž znalost příčin* (ratio propter quid) *svého jednání*“

Kdybychom se měli pokusit vyjádřit Bartolomějovu pozici moderní terminologií, mohli bychom ji souhrnně reformulovat takto: Politická i sociální filosofie (neboť pod tento termín lze nejspíše zahrnout oblast, kterou se zabývala klasická ekonomika jako nauka o domácnosti) jsou pro zdařilou politickou a společenskou praxi naprosto nezbytné, protože poskytují politikům a jiným společenským aktérům nezbytný racionální návod k úspěšnému jednání.

Je zřejmé, že Bartolomějův koncept vztahu praktické filosofie a politicko-společenské praxe v sobě nese velmi vysoké mínění o roli filosofů ve společnosti (a tím o Bartolomějově vlastní roli praktického filosofa). Je to jen další doklad onoho přesvědčení o společenské výjimečnosti a nadřazenosti filosofů, tak příznačného právě pro „nové“ profesionální filosofy působící na tehdejší pařížské artistické fakultě, jak v minulých letech ukázal například Alain de Libera (srov. Alain de Libera, *Penser au Moyen Age*, Paris 1991).

Aniž zde mohu tento bod důkladněji rozvíjet, chtěl bych skončit konstatováním, že Bartolomějovo poněkud exaltované přesvědčení o relevanci praktické filosofie pro společenskou a politickou praxi zůstalo ve své době pouhým přáním. Roli politicky a sociálně relevantního vědění

totiž ve vrcholně a pozdně středověké *christianitas* nesehrávala (či sehrávala jen v omezené míře) filosofie, nýbrž teologie a ještě více církevní a římské právo.